

ШАРАПОВА С. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 349.4(477)

ОХОРОНА Й ЗАХИСТ ЛІСІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

У статті розглянуто основні питання щодо правового забезпечення підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення. Доводиться, що охорона та захист лісів відіграють особливу роль у забезпеченні підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення.

Ключові слова: охорона, землі, заходи, земельні ресурси, земельна реформа.

В статье рассмотрены основные вопросы по правовому обеспечению повышения продуктивности земель лесохозяйственного назначения. Доказывается, что охрана и защита лесов играют особую роль в обеспечении повышения продуктивности земель лесохозяйственного назначения.

Ключевые слова: охрана, земли, мероприятия, земельные ресурсы, земельная реформа.

The article deals with the main issues concerning the legal support for raising the productivity of forestry lands. It has been argued that protection and guarding of forests play a special role in increasing the productivity of forestry lands.

Key words: measures, protection, lands, landed resources, land reform.

Вступ. Залежно від стану земель визначається і стан природних ресурсів, які на них перебувають. Якісний стан земель лісогосподарського призначення впливає на стан лісів, які зростають на цих землях. Отже, продуктивність земель цієї категорії впливає на продуктивність лісу й інших лісових ресурсів, крім цього, підтримка в належному, якісному стані лісу позитивно впливає на якісний стан земель. Правові проблеми щодо забезпечення підвищення продуктивності земель є актуальними в сучасних умовах. Серед українських учених необхідно виокремити праці із цієї теми П.Ф. Кулинича, В.В. Носіка, С.В. Хомінець, Н.С. Гавриш та ін.

Постановка завдання. Метою статті є поглиблене вивчення питань правового забезпечення підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення.

Результати дослідження. Відповідно до статті 83 Лісового кодексу України [1], з метою підвищення продуктивності лісів їх власники та постійні лісокористувачі здійснюють заходи щодо: 1) зменшення площі земель, зайнятих чагарниками, рідколіссям, низькоповнотними й нестійкими деревостанами; 2) підвищення родючості ґрунтів (меліорація, запобігання ерозії ґрунтів, заболочуванню, засоленню та іншим негативним процесам); 3) упровадження сучасних досягнень селекції, лісового насінництва, сортовипробування найцінніших у господарському відношенні деревних порід; 4) ефективного догляду за лісовими культурами; 5) охорони лісів від пожеж, захисту від шкідників і хвороб; 6) оптимізації вікової структури лісів.

Як уже зазначалось, продуктивність лісів залежить від продуктивності земель лісогосподарського призначення, у свою чергу, заходи щодо підвищення продуктивності лісів впливають на продуктивність і якісний стан земель лісогосподарського призначення.

Важливим чинником забезпечення підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення є організація охорони й захисту лісів, яка передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження лісів від пожеж, незаконних рубок, пошкодження, ослаблення та іншого шкідливого впливу, захист від шкідників і хвороб. Власники лісів і постійні лісокористувачі зобов'язані розробляти і проводити в установленій строк комплекс протипожежних та інших заходів, спрямованих на збереження, охорону й захист лісів. Перелік протипожежних та інших заходів, вимоги щодо складання планів цих заходів визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового господарства, органами місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень.

Так, відповідно до Правил пожежної безпеки в лісах України [2], пожежна безпека в лісі повинна забезпечуватися шляхом проведення планових профілактичних заходів, оперативного виявлення й ліквідації лісових пожеж на території лісового фонду підприємства, організації, установи. Безпосереднє здійснення заходів щодо охорони лісів від пожеж, їх гасіння та обліку покладається на постійних лісокористувачів. Умови участі тимчасових лісокористувачів у здійсненні пожежоохоронних заходів визначаються за згодою сторін у договорі на право тимчасового користування земельними ділянками лісового фонду. Забезпечення пожежної безпеки в лісі покладається на керівників лісогосподарських підприємств і громадян, що ведуть лісове господарство.

Треба зазначити, що останніми роками проблема охорони лісів від пожеж особливо загострилася, почастішали випадки загорань лісу й гасіння пожеж стало невід'ємним складником господарської діяльності лісових підприємств. Наприклад, відповідно до Програми «Ліси Харківської області» на 2013–2015 рр. [3], велике значення надається протипожежним профілактичним і запобіжним заходам, а саме: влаштуванню протипожежних розривів і мінералізованих смуг, створенню й реконструкції мережі спостережних веж із максимальним покриттям пожежонебезпечної території, оновленню засобів зв'язку, протипожежної техніки, проведенню агітаційної роботи через засоби масової інформації. Також передбачено, що для покращення охорони лісів від пожеж необхідно посилити відповідальність, включаючи адміністративну та кримінальну, за порушення правил протипожежної безпеки в лісах; охопити протипожежним влаштуванням усі насадження найвищих класів пожежної небезпеки згідно з чинними нормативами.

Наступним серед лісових охоронних заходів можна виділити захист лісу від шкідників і хвороб, який забезпечується шляхом систематичного спостереження за станом лісів, своєчасного виявлення осередків шкідників і хвороб лісу, здійснення профілактики виникнення таких осередків, їх локалізації й ліквідації. На жаль, кліматичні та фізико-географічні умови України є сприятливими для масового розмноження шкідників і хвороб лісу. Сукупність сприятливих для розповсюдження шкідників і хвороб лісу природних факторів останніми роками зумовила значне поширення їх осередків на площу більше ніж 600 тис. га. Сьогодні лісопатологічна ситуація в лісах України продовжує бути напруженою, особливо в центральних, південних і східних областях, вимагає постійної уваги та оперативних дій щодо недопущення масового ураження насаджень шкідниками і хворобами лісу. Так, усихання ялиників у Карпатах фахівцями й науковцями розглядається як стихійне лихо, причиною якого є зниження природного імунітету та ослаблення насаджень у результаті глобального потепління клімату й техногенного впливу. Усихання ялиників спостерігається не лише в Україні, а й у всій Центральній Європі [4].

Посилення антропогенного впливу, погіршення екологічної ситуації, забруднення повітря, вод і земель промисловими викидами призводять до зниження стійкості лісових насаджень до дії хвороб і шкідливих комах. Найближчими роками загальна площа осередків розповсюдження шкідників і хвороб, які вимагатимуть винищувальних заходів, може сягнути 50–100 тис. га. Гострою залишається проблема захисту соснових культур від пошкодження личинками хрущів, кореневою губкою, комплексом хвое- та листогризучих комах і захисту лісових розсадників від пошкодження хворобами та шкідниками. Пріоритетним напрямом діяльності лісозахисної служби є розроблення й широке впровадження в лісогосподарську практику екологічно безпечних засобів і методів боротьби зі шкідниками та хворобами лісу. Із цього приводу планується розроблення й впровадження лісоентомологічного

моніторингу для раннього виявлення осередків шкідників і хвороб. Це дасть змогу розробити банк даних та інформаційно-пошукову систему для оперативного реагування лісозахисних структур на ситуацію з розвитком хвороб і шкідників на різних рівнях [3].

Ефективний догляд за лісовими культурами так само належить до системи заходів щодо підвищення продуктивності лісів. Догляд за лісовими культурами є пріоритетним після посадки лісових культур і визначається як комплекс агротехнічних і лісівничих заходів, спрямованих на поліпшення умов приживлюваності й росту культивованих порід (поліпшення фізичних властивостей ґрунту, зменшення випаровування з його поверхні, видалення трав'яної та небажаної деревної рослинності, збагачення ґрунту елементами живлення). Основна мета доглядів за лісовими культурами – створення сприятливих умов для їх росту, скорочення строків зімкнення й переведення в покриту лісом площу, усунення негативного впливу трав'яної рослинності й порослі малоцінних порід. Завдяки проведенню агротехнічних і лісівничих доглядів поліпшуються водний і тепловий режими, а також режими живлення й освітлення. Кількість, тривалість і строки доглядів визначаються типом лісорослинних умов, способом обробітку ґрунту, методом і способом створення лісових культур, віком садивного матеріалу, видовим складом насадження, погодно-кліматичними умовами, біологічними властивостями деревних порід, цільовим призначенням майбутнього насадження та економічними умовами [5, с. 84].

Підвищення родючості ґрунтів (меліорація, запобігання ерозії ґрунтів, заболочуванню, засоленню та іншим негативним процесам) належить до найважливіших заходів щодо продуктивності лісів і водночас є складником системи заходів щодо охорони земель. Так, у статті 162 Земельного кодексу України зазначено, що охорона земель – це система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського й лісогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного й історико-культурного призначення. Отже, одним зі складників системи охорони земель є підвищення родючості ґрунтів (у тому числі й ґрунтів земель лісогосподарського призначення) і підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення.

Забезпечення збереження та підвищення родючості ґрунтів, їх належного екологічного стану як обов'язок покладено, згідно із Законом України «Про охорону земель», на лісокористувачів під час ведення лісового господарства (стаття 41). Крім цього, підприємства, установи, організації і громадяни, які здійснюють спеціальне використання лісових ресурсів (лісокористувачі), зобов'язані:

- проводити роботи способами, що не спричиняють ерозії ґрунту, негативного впливу на стан водойм та інших природних об'єктів;
- дотримуватися правил протипожежної безпеки в місцях проведення робіт, здійснювати протипожежні заходи, а у випадках виникнення лісових пожеж їх гасіння;
- не допускати захаращення лісових ділянок, суміжних із лісосіками й територіями, які розчищаються для будівництва та інших потреб;
- забезпечувати збереження підросту й не призначених для рубки дерев; забезпечувати збереження та не допускати пошкодження межових, кварталних, ділянкових стовпів, осушувальних мереж, меліоративних та інших споруд, розташованих на ділянках, відведених для користування [6].

Законодавством передбачені й інші вимоги та обов'язки лісокористувачів. Так, згідно з пунктом 19 Правил відтворення лісів, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2007 р. № 303 [7], передбачено заходи щодо сприяння природному поновленню лісів, до яких належать збереження під час лісозаготівлі життєздатного підросту й молодняку господарсько цінних порід; догляд за підростом і самосівом після закінчення лісосічних робіт; мінералізація поверхні ґрунту.

Також проведення рубок формування й оздоровлення лісів (рубки догляду, санітарні, лісовідновні, переформування, пов'язані з реконструкцією, ландшафтні) має здійснюватися

без заподіяння шкоди земельній ділянці. Так, відповідно до пункту 3 Правил поліпшення якісного складу лісів, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724 [8], рубки формування й оздоровлення лісів проводяться способами, що не викликають ерозії ґрунтів, пошкодження дерев, які залишаються для подальшого росту, виключають можливість негативного впливу на стан лісів і водоймищ, забезпечують поступове відтворення й формування лісів, близьких до природних, постійне підтримання стійкості деревостанів. Повторюваність рубок переформування й лісогосподарські заходи повинні визначатися відповідно до біології порід, ґрунтових і гідрологічних умов, особливостей рельєфу, структури та породного складу деревостану, стійкості дерев, наявності й стану підросту і трав'яного покриву, випадання дерев тощо.

До інших заходів з формування й оздоровлення лісів належать догляд за підростом, за підліском, за узліссям, за формою стовбура та крони дерев, прокладення кварталних просік і створення протипожежних розривів. Наприклад, догляд за підліском полягає в його омолодженні, посиленні кушення, поліпшенні плодоношення з урахуванням великого значення для захисту ґрунтів від ерозії, підвищення їх родючості, а також для збереження й розведення мисливської фауни.

Висновки. Охорона та захист лісів відіграють особливу роль у забезпеченні підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення. Збереження якісного й кількісного стану земель з урахуванням особливостей лісів, які знаходяться в їх межах, взаємопов'язане із заходами, що здійснюються з метою збереження лісів. Забезпечення підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення залежить від комплексу заходів, що спрямовані на охорону та захист лісів, які умовно можна поділити на такі групи. До першої групи заходів можна зарахувати такі, що здійснюються з метою охорони лісів (від пожеж, незаконних рубок тощо); до другої групи належать такі, що здійснюються з метою захисту лісів (захист від шкідників і хвороб, пошкодження внаслідок антропогенного та іншого шкідливого впливу); до третьої групи заходів належить підвищення родючості ґрунтів земель лісогосподарського призначення (меліорація, запобігання ерозії ґрунтів, заболочуванню, засоленню та іншим негативним процесам). Отже, всі ці заходи щодо підвищення продуктивності лісів у сукупності дають можливість підтримувати в належному, якісному стані ліси, що позитивно впливає на якісний стан земель лісогосподарського призначення та їх продуктивність.

Список використаних джерел:

1. Лісовий кодекс України : Закон України від 21.01.1994 № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 17. – Ст. 99.
2. Правила пожежної безпеки в лісах України : Наказ Держкомлісгоспу України від 27.12.2004 № 278 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 13. – Ст. 680.
3. Програма «Ліси Харківської області» на 2013–2015 роки, затверджена рішенням Харківської обласної ради від 05.03.2012 № 645-VI (XX сесія VI скликання) / Харківська обласна рада // База даних нормативних документів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ts.lica.com.ua/?type=1&base=77&menu=369376&id=3859>.
4. Державне агентство лісових ресурсів України. Охорона і захист лісу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article.jsessionid=04C2B4F67927C5538C64381D47AFF9CC.app1?art_id=62971&cat_id=32880.
5. Ониськів Н.И. Особенности создания лесных культур в Карпатах / Н.И. Ониськів, А.Н. Гаврусевич, В.И. Гниденко. – К. : УСХА, 1987. – 108 с.
6. Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 № 761 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 39. – Ст. 1550.
7. Про затвердження Правил відтворення лісів : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2007 № 303 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 16. – Ст. 589.
8. Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2007 № 724 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 37. – Ст. 1478.

